

Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi
Atatürk University Journal of Faculty of Letters
Sayı / Number **65**, Aralık / December 2020, 361-375

KLASİK FARS ŞİİRİNDE BEDEN DİLİ
(MEVLÂNÂ VE HÂFİZ ÖRNEĞİ)

Body Language in Classic Fars Poetry
(Mawlana and Hafez Sample)

(Makale Geliş Tarihi: 15.09.2020 / Kabul Tarihi: 16.11.2020)

Pouneh ABDOLLAHİFARD*
Funda TÜRK BEN AYDIN**

Öz

Tarih boyunca neredeyse bütün bilim ve sanat dallarını bir yönüyle etkileyen iletişim unsuru, edebiyat bilimini ve sanatını da etkilemektedir. Edebiyat, bir söz söyleme sanatı olsa da bazen mesaj, sözsüz iletişim biçimleri ile de gönderilebilir. Bu sözsüz iletişim biçimlerinden biri de beden dilidir. Kavramlarda ve yüklemlerde kullanılan eylemler, sözel tasvirler oluşturarak bazen uzun yazıların ve açıklamaların yerini doldurup gereken mesajı en kısa ve en etkili şekilde aktarabilmektedir. Dünya genelinde didaktik yönünün güçlü olmasıyla bilinen Fars edebiyatında bu örneklerle fazlasıyla karşılaşmaktayız. Dil sanatları kullanımında başarılı şair Hâfız-ı Şîrâzî'nin, anlam ve içerik zenginliği ile ün kazanan sûfî şair Mevlânâ'nın bu sanatı en güzel kullanan şairler oldukları var sayılabilir. Bu makalede örnek olarak bu

* Dr. Öğr. Üyesi, Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü; Assist Prof. Dr., *Erzurum Teknik University, Faculty of Letters, Department of Philosophy*, abdollahi.fard@erzurum.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4928-2155>.

** Dr. Araştırma Görevlisi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü; R.A. (PhD)., *Mardin Artuklu University, Faculty of Letters, Department of Persian Language and Literature*, fundaturkben@artuklu.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6488-9548>.

iki şairin şiirlerinde kullandıkları beden dili ile ilgili kavramlar ele alınmış ve bu kavramların hangi duyguları karşıladığı incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İletişim, Fars Edebiyatı, Beden Dili, Mevlânâ, Hâfız.

Abstract

The communication element, which affects almost all branches of science and art throughout history, also affects the science and art of literature. Although literature is an art of speaking, sometimes the message can be sent in non-verbal forms of communication. One of these non-verbal forms of communication is body language. The actions used in concepts and predicates create verbal descriptions and descriptions, sometimes replacing long texts and explanations and conveying the required message in the shortest and most effective way. We encounter a lot of these examples in Persian literature, which is known for its didactic literature worldwide. It can be assumed that Hafiz-e Shirazi, who is successful in the use of language arts, and Mawlana, a Sufi poet who is famous for his richness of meaning and content, are the poets who use this art best. In this article, as an example, the concepts related to body language used by these two poets in their poems were discussed and the emotion they expressed was examined.

Keywords: Communication, Persian Literature, Body Language, Mawlana, Hafiz.

Giriş

Başarılı Edebiyat söz söyleme ve sözü ifade ediş şekliyle ilgili ortaya konulan her türlü çalışmaya verilen genel bir tanımlamadır. Bir metnin bu kavram içine dâhil olabilmesi için şüphesiz edebî bir yönünün de olması gerekir. Metni oluşturan sözcüklerin birbiri arasındaki uyum ve ahengi, içerdiği örtülü anlamlar, kullanılan imge ve simgeler onu sıradan bir metin olmaktan çıkararak edebî bir metin haline getirir. Edebiyat sahası içinde kendisine yer bulun öncelikli alanlardan birisi de eğitimidir. Fars edebiyatı sahasında önemli bir yer edinen didaktik edebiyat buna en iyi örnek olarak gösterilebilir. Zira bu tür edebî eserlerde amaç, eğlendirmekten çok eğitmektir. Edebî eserler bu amaç doğrultusunda kaleme alınır. Edebiyat alanının tarihi seyri içerisinde pek çok farklı iletişim biçimleri kullanmıştır. Daha çok sözlü iletişim kanallarıyla oluşturulan edebî metinlerde sözsüz iletişim araçları arasında yer alan sessizlik ve beden dili de etkili bir biçimde kullanılmıştır. Fars edebiyatının başlıca önemli şairleri arasında yer alan Sa'dî-yi Şîrâzî, Firdevsî, Hâfız-ı Şîrâzî ve Mevlânâ gibi şairler, eserlerini kaleme alırken estetik yönü güçlü fakat bununla birlikte anlam ve içerik açısından da son derece zengin eserler kaleme almaya özen göstermişlerdir. Çalışmada Fars edebiyatında bilhassa didaktik edebiyat sahasında kimi zaman yer bulan beden dili ile ilgili kavramlar ve tasvirler ele alınmaya çalışılmış, edebî metinlerde kullanılan beden dilinin önemi üzerine bir takım değerlendirmelere yer verilmiştir. Zira bu kavramların ve betimlemelerin ele alınması, zengin

Fars kültürünün daha iyi anlaşılmasıyla birlikte edebî yönü son derece güçlü olan tarihî eserlerin incelenmesinde araştırmacılara kolaylık sağlayacaktır.

1. Sözsüz İletişim

Dil şüphesiz en etkili iletişim aracıdır fakat sözcükler olmaksızın iletişimi sağlayan başka iletişim unsurlarının da varlığı göz ardı edilemez. Günlük hayatta oluşan ilişkilerde kullanılan sembol kodları arasında sözlü olmayan kodlar genellikle anlam yaratırken ve paylaşırken bilinçsiz, hatta kaçınılmaz olarak kullanılmaktadır. İnsanların birbirleriyle olan iletişiminin konuşma ile başlamış olduğu düşüncesi aslında yanlış bir varsayımdır. İletişimin başlangıcına dair bu yanlış sebebiyle en az işitme duyusu kadar gelişmiş olan görme duyusuna hitap eden iletişim kodları, araştırmacılar tarafından çoğu zaman gerektiği kadar değer görmemiştir. Yüz yüze iletişimde insan doğası gereği ortaya çıkan tonlamalar, jest ve mimikler, sözlü iletişimi mümkün kılan en önemli unsurlardandır. Yanı sıra, jest ve mimik hareketleriyle ortaya çıkan görsel kodlar, başkalarının izlenimlerini ve kararlarını oluştururken sezgisel bir değerlendirme aracı olarak önemli bir rol oynarlar. Yapılan çalışmalar, günlük hayatta yaklaşık “65%” oranında sözsüz iletişim kodlarına başvurduğumuzu ortaya koymaktadır. Sözsüz iletişim daha çok beden dili, jest ve mimik kullanımıyla ele alınmasına rağmen renk, koku, mekân algısı, giyim, aksesuar, saç biçimi gibi faktörler de sözsüz iletişim içinde ele alınması gereken başkaca önemli faktörler arasındadır. (Bir, 2005: s. 155) Sözsüz iletişim, ister bilinçli isterse bilinçsiz olarak kuruluyor olsun iletişimin devamlılığı ve karşı tarafa aktarılan duygular bağlamında değerlendirildiğinde büyük bir öneme sahiptir. (Tayfun, 2014: s. 137)

Sözsüz iletişim tanımında yer alan kodların iletişim kurabilme, yetkin bir şekilde duygu ve coşku ifade etme, bireyler arasındaki ilişkileri belirleme ve tanımlama, sözlü iletişimin içeriği hakkında bilgi verme ve güvenilir bilgi sağlama gibi özelliklerinden bahsedilebilir. Ve bu durumlar, kültüre göre şekillenir. (Bir, 2005: s. 155) Sözsüz iletişim ile gerçekleşen beden sinyalleri, karşı taraftaki etkiyi derinleştirmektedir. Sözsüz iletişim ile sağlanan mesajlar, sözlü iletişime göre içinde çok daha fazla bilgi barındırmaktadır. Örneğin bir kişinin üzüldüğü veya sevindiği beden dilinden çok daha çabuk anlaşılabilir. (Tayfun, 2014: s. 239) Sözsüz iletişim üç basamaktan oluşmaktadır. Bunlar: vücut sinyallerinin okunması, değerlendirilmesi ve test edilmesidir. Bilgiyi ifadeden ayırmak ve tüm bilgiyi daha iyi anlamak için sözsüz bilgiler tekrarlanamaz olduğundan dolayı doğru ve zamanında okunması zorunludur. (Ken, 1989: s. 17-18).

1.1. Beden Dili

Beden dili; vücut organlarını (el, göz, kaş, kol, bacak, ayak vs. gibi) kullanarak harfler olmaksızın karşı tarafa etkin bir algı, duygu ve düşünce göndermek amacıyla işlev gören sözsüz bir iletişimdir. İletişimin zorunlu bir parçası olan beden dili, kişilerarası iletişimde mesajın içeriği ve karşı tarafa aktarımı açısından önemli bir yere sahiptir. Beden dili, neredeyse insanlık tarihi kadar eski olan iletişim

sürecinde insanları diğerlerinden ayıran en önemli özelliklerden biridir. Bu yüzden beden dilinin, insanlık tarihinin en eski iletişim araçlarından biri olduğunu söylemek yanlış olmaz. İletişim esnasında kişi hiçbir şey söylemese bile bu esnada bedeni konuşmaya devam etmektedir. Yüz yüze iletişimde beden dili, sözcükler kadar etkili bir öneme sahiptir. İlk tanışmada karşıdaki kişi hakkında hissedilen duygular, daha çok sözsüz ifadelerle akılda kalmaktadır. İki kişi birbirlerini fark ettikleri anda ilk olarak sözsüz mesajlar ile iletişim kurmaya başlarlar. Beden dili aracılığıyla iletişim esnasında sözcüklerle verilmek istenen mesajlar desteklenmekte ve sözcüklerle anlatılamayacak pek çok mesaj aktarılabilir. Bu sayede karşı taraf kişinin sözcüklerle ifade edemediği duyguları, sözsüz iletişim simgelerini çözümleyerek çok daha kolay anlayabilmektedir. (Tayfun, 2014: s. 135-138) Jest ve mimiklerden müteşekkil olan beden dili, iletişim esnasında kullanılan kelimelerin boşluklarını tamamlamak amacıyla etkin bir şekilde kullanılmaktadır. Dolayısıyla beden dili iletişim esnasında anlatılmak istenen mesajı pekiştirme ve tamamlama işlevi görmektedir. (Keskin, 2015: s. 11; Lazar, 2001: s. 55; Bir, 2005: s. 157-158).

İnsanın sosyal ve kültürel bir varlık olduğu düşünüldüğünde beden dilini tanımlayan jest ve mimiklerin de kültürel bazı kodları olması kaçınılmazdır. Bu yüzden her kültürün jest ve mimik dağarcığı kaçınılmaz bir şekilde zenginleşmektedir. Bu dağarcık, sosyal ve kültürel tercihlere, değerlere, rütbelere, yargılara dayalı olduğu için toplumdaki bireylerin tercihlerini, zevklerini, duygularını ve düşüncelerini yansıtabilecek bir seçenek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan bakıldığında beden dilini oluşturan jest ve mimiklerin farklılaşmasına zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla jest ve mimiklerin kullanım biçimi, toplumsal ortam ve kültürel muhitte yakın bir ilişki içerisinde. (Abdollahifard, 2013: s. 16). Çünkü insan, yaşamı boyunca içinde yaşadığı toplumun kültüründen doğrudan etkilenmektedir. Bu sebeple sosyal hayat içinde insan, kendisini doğrudan yaşadığı kültürle ilişkili bir biçimde ifade etme eğilimindedir. (Hall, 1990: s. 15)

Sözlü iletişimden çok daha etkili olduğu düşünülen beden dilinin etkin kullanımı, kişilerin karşılıklı iletişimi sırasında onları diğerlerinden daha popüler, daha etkili kılabilir. Bakıldığında her bir birey beden dilini kullanmakta ve karşısındaki kişinin beden dilini de anlamaktadır fakat kişiler iletişim esnasında beden dilinden ziyade sözcükleri dikkate almaktadırlar. Hâlbuki dikkatlice bakılacak olursa sözcükler, zaman zaman kişinin asıl fikir ve duygularını gizlemek için de kullanılabilir. (Layış, 2007: s. 16-20). Sözsüz iletişim tanımı içinde kendisine yer bulan beden dili, duygusal mesaj aktarımında sözcüklerden daha etkili olduğu için sevinç, üzüntü, nefret gibi duygu durumları karşı tarafa daha etkili bir biçimde aktarılabilir. (Kartarı, 2014: s. 186) Bu açıdan bakıldığında kişilerarası iletişimde beden dilinin kullanımı, sanılandan daha büyük bir öneme sahiptir. Çünkü insan, beden dili yardımıyla kimi zaman sözcüklere başvurmadan bile karşısındaki insana istediği duyguyu aktarabilir. (Karayel, 1996: s. 33) iletişim esnasında tek bir

bakış, bir hareket bile kullanılan yüzlerce sözcükten çok daha fazla anlam ifade edebilmektedir. Örneğin bir kişiye kırgın olduğumuzu sözcüklerle ifade etmesek bile çatık kaşlı bir yüz ifadesiyle karşı tarafa bunu açık bir şekilde ifade edebilmek mümkündür. (Keskin, 2015: s. 15) İletişim alanında yapılan araştırmalar, kişilerin karşı karşıya iletişime girdiklerinde iletilmek istenen mesajın yalnızca küçük bir kısmının sözcüklerle gerçekleştirildiğini, iletilmek istenen mesajın büyük bir kısmının ses tonu, vurgu gibi unsurlarla iletildiğini göstermektedir. Bu esnada kişinin el, kol hareketleri, yüz ifadesi, duruşu, giyimi gibi faktörler de önemli bir yer tutmaktadır. (Kaypakoglu, 2008: s. 93)

1.1.1. Jest ve Mimikler

Beden dili kullanımında jest ve mimik hareketleri, yüz ifadeleri, beden uzuvlarının hareketleri dikkat edilmesi gereken önemli unsurlar arasındadır.

Kişilerarası iletişimde yüz kaslarının anlatımı desteklemek, bilgi vermek veya mesaj iletmek amacıyla kullanılması mimikleri oluşturmaktadır. (Baltaş; Baltaş, 2014: s. 37) Araştırmalar, insan yüzünün yaklaşık 250.000 farklı ifadeyi yansıtmaya potansiyeline sahip olduğunu göstermiştir. İnsanın yüz ifadesi, mutluluk, korku, öfke, şaşkınlık, üzüntü ve iğrenme gibi birçok temel duyuyu aktarabilir. Aslında jest ve pratik yapılar geliştirilebilen bir çeşit iç dünyamızın yansımalarıdır. Fakat yüz kaslarının bilinçli kullanımı aynı zamanda sahte gülümseme gibi ters anlamlara da yol açabilmektedir. Bu tip gülümsemeler, simetrik olmadığı için hızlı bir şekilde fark edilebilir. Mimikleri oluşturan yüz kasları, alın kasları, ağız, dudak ve çene kasları, göz kapakları ve çevresindeki kaslar olmak üzere üç temel grupta toplanmaktadır. Araştırmalara göre insanlar, dış dünyadan gelen verilerin yaklaşık %83'ünü gözleriyle, %11'ini kulaklarıyla, %6'sını da sırasıyla burun, deri ve dilleriyle algılamaktadırlar. Bu durumda göz kapakları, iletişimdeki en değerli organ olan gözleri korumaktadır. Örneğin bir görüşme esnasında gözlerimizi yumarsak, bu dışarıdan gelecek uyarılara karşı kendimizi kapadığımız anlamına gelir. Kaşlarımız ise, yüzümüzün ve gözlerimizin verdiği mesajları güçlendirmekte oldukça etkilidir. (Layıcı, 2007: s. 61-65.) İletişimde yüz ifadelerinin anlamı kadar içinde bulunulan toplumun düşünce ve yargıları da iletişim sürecinde önemli bir faktördür. (Bir, 2005: s. 160)

Jestler, baş, kollar, bacaklar ve vücut duruşlarından oluşur. Bu hareketler kişinin sosyal konumu ve duyguları hakkında çok zengin bilgiler sağlamaktadır. El, kol ve parmaklar özellikle kişilerarası iletişimde anlatılan konuyu desteklemek ve pekiştirmek için kullanılmaktadır. Çoğu zaman bilinçsizce yapılan bu hareketlerin özel bir anlamı olmadığı düşünülür ancak kullanıldığı yer ve zamanlarla birlikte değerlendirilmelidir. (Tayfun, 2014: s. 159) Psikologlara göre, istemsiz olarak yapılan jestler, kişi onları gizlemek istese de duyguları açıkça göstermektedir. Örneğin; titreyen parmaklar, sıkılmış yumruklar, gergin kafa ve gövde duruşları, kontrol edilebilir olmasına rağmen kişinin yoğun gerginliğinin belirtileridir. Özellikle eller ve

parmaklar insanların duygu ve düşüncelerini sözsüz olarak ifade ettiği için, insanlar kaçınılmaz olarak elleriyle de bir şeyler anlatmaya devam etmektedirler. Maalesef bu jestlerin bazen iletişimi zorlaştırıcı, engelleyici hatta zedeleyici boyutu da olabilmektedir. Örneğin; elinizin tersini kaldırmak, konuşma ve dinleme sırasında kollarınızı sıkıca sallamak, başınızı çok fazla geriye atmak gibi davranışlar genellikle saldırgan kabul edilir ve iletişim sorunlarına neden olabilir. Dolayısıyla kollar ve eller ifadeyi yansıtmada yüzden sonra geldiği için bunlar bir sağıra bile hikâye anlatacak kadar anlam taşıyabilmektedir. İkna ve güven oluşturma noktasından bu uzuvların doğru kullanılması karşıdaki kişiyi etkilemektedir. İnsanlar, konuşma sırasında jestlerini kullandıkça aktifleşmektedirler. Fakat yorgunluk, anlaşılmama kaygısı, cesaret, özgüven eksikliği gibi durumlarda jestlerde belirgin bir azalma görülmektedir. Yapılan araştırmalarda, sahneye çıkan bir kişiden jest kullanmadan konuşması istenmiş, kişi bunun çok kolay olacağını sanmış fakat birinci cümleden sonra aklı karışmış, istem dışı olarak elleri, kolları harekete geçmeye başlamıştır. Sonuç olarak jestlerin anlamının belirlenmesinin iletişim nesnelere arasındaki ilişki yapısına ve çevresel koşullara bağlı olduğunu söyleyebiliriz. Tüm bunlarla birlikte kültürel çevre de bu değişiklikte etkin bir rol oynamaktadır. (Bir, 2005: s. 160-161; Cooper, 1989: s. 125-128; Layıç, 2007: s. 76; Wolfgang, 1993: s. 22; Zıllıoğlu, 1996: s. 303)

1.2. Edebiyat Alanı ve Beden Dili

Edebiyatın eğitimdeki rolü, birçok toplumda diğer fonksiyonlarının önüne geçmektedir. Fars edebiyatının bir parçası sayılan güçlü didaktik edebiyat bu durumun en güzel örneklerinden biridir. Bu edebiyat türünde eğlendirmekten ziyade eğitmek ön planda olup bu amaç için bütün edebi araçlar kullanılmıştır. Bu arada iletişim sahasının da temel taşlarından olan bu edebiyat türü, tarih sürecinde farklı iletişim biçimlerini kullanarak erdem ve ahlak eğitimine hizmet etmiştir. Genellikle sözlü iletişim biçimi olarak bilinen edebiyat alanının amacı eğitmek olunca iletişim biçimlerinin pek çoğu etkili ve başarılı şekilde kullanılmaya çalışılmıştır.

Sözcükler edebiyat içerisinde anlatılmak isteneni en direkt yansıtan unsurlardır. Sözcükler olmaksızın iletişimi sağlayan başka iletişim unsurlarının da varlığından yani sözsüz iletişimin öneminden daha önce bahsetmiştik. Sözsüz iletişimin edebi eserlerdeki yansımaları, kimi zaman sessizlik üzerinden kimi zaman da beden diline ait unsurlar kullanılarak ortaya konulmuştur. Bu gibi unsurları, Fars edebiyatı metinlerinde kullanılan betimlemelerde sıklıkla görmek mümkündür. Örneğin; kaş, göz, dudak, gülümseme gibi mimikler; el, kol hareketi, oturma biçimi, sosyal mesafe belirleme gibi jestler edebî metinlerde sözsüz iletişimin bir parçası olarak yer bulmuştur.

Bu makalede beden dili ile ilgili bu kavramlar ve betimlemelerin edebiyatta ve şiirdeki yeri incelenmiştir. Örnek şairler olarak çok bilinen Hâfız-ı Şîrâzî ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin eserlerinde bu terimler tespit edilerek anlamları üzerine tartışılmıştır. Mevlânâ ve Hâfız'ın şiirlerinde beden diline dair ifade biçimleri,

sessizlik veya duygu paylaşımı gibi birçok sözsüz iletişim unsuru göze çarpar. Mevlânâ'nın sessizliğin ne denli güçlü bir paylaşım sağladığını direkt ifade eden beytinde olduğu gibi:

با تو بي لب ، اين زمان من نوبه نو

رازهاي كهنه گويم مي شنو

Seninle ben, dudaksız (dilsiz) an be an eski sırları paylaşıyoruz, dinle beni.

(Mesnevî, 3. Defter, Beyit: 4683)

Mevlânâ'ya göre duygu paylaşımı için çoğu zaman sözcüklere, işaretlere ve yazıya bile gerek yoktur. İnsanlar sadece duygu alış verişi ile bile iletişim kurabilirler. Örneğin:

غير نطق و غير ايما و سجل

صد هزاران ترجمان خيزد ز دل

Sözün, işaretlerin, yazının dışında, (duygularını) anlatan binlerce tercümanı var gönlün.

(Mesnevî, 1. Defter, Beyit: 1208)

Bu büyük şaire göre bazen sessizliğin gücü sözcüklerden bile daha derin anlamlar ifade etmektedir. Özellikle aşkın derin olanı sessizlikte gizli olanıdır.

گرچه تفسیر زبان روشنگر است

ليک عشق بي زبان، روشنتر است

Dilin açıklamaları aydınlatici olsa bile, konu aşksa dilsizlik daha parlaktır.

(Mesnevî, 1. Defter, Beyit: 101)

Mevlânâ, yukarıda geçen beyitte, aşkın susarak daha açık bir şekilde ifade edilebileceğine ve hatta sözün bazen yanlış anlaşılma sebebi bile olabileceğine inanmaktadır.

Aşağıdaki örneklerde de görüleceği üzere mimikler özelinde ele alınacak olursa yüzdeki en önemli ve en etkili uzuv gözdür. Duygu ve hislerin derin tercümanı olan gözler; farklı bakış türleri, bakmak ve görmekle ilgili yüklem ve fiillerle birlikte beden dilini ifade eden en önemli kavramlardan biridir.

1.2.1. Göz ve Bakış ile İlgili İfadeler

İnsanın duygu ve düşüncelerinin göstergesi olan sözsüz iletişim araçlarından biri gözlerdir. Gözler, kişinin hislerini eksiksiz bir şekilde yansıtan ve kontrol edilmesi pek mümkün olmayan uzuvlardan biridir.

آن که ناوک بر دل من زیر چشمی میزند
قوت جان حافظش در خنده زیر لب است

Gözaltından gizli gizli benim kalbime oklar atıyor (öldürmek istiyor) (Hâl-buki) Hafız'ın canının gücü dudağının altındaki gülüşünde gizlidir.

(Hâfız, Gazel: 31, Beyit: 5)

Gözü ile öldürüp, gülüşü ile diriltten sevgili gibi ifadelerle şair, sevgilinin karşısında düştüğü ikircikli durumu ve o anda yaşadığı duyguları beden dili unsurlarıyla en güzel şekilde ifade etmektedir.

چشمت که فسون و رنگ میبازد از او
افسوس که تیر جنگ میبارد از او

Efsun ve hile yağıdın o gözlerin ne yazık ki savaş okları saçıyor.

(Hâfız, Rubai: 34, Beyit: 1)

Hile ile bakan gözler; sevgilinin âşık üzerindeki hâkimiyetini ifade eder. Sevgili bakışıyla adeta âşık üzerindeki galibiyetini ortaya koymaktadır.

ز چشم شوخ تو جان کی توان برد
که دایم با کمان اندر کمین است

Senin küstah gözünden nasıl kurtulur ki insan; sürekli elinde yay tutmuş, pusuda bekliyor.

(Hâfız, Gazel: 55, Beyit: 7)

Sevgilinin sert ve cesur bakışı, şaire göre öldürücü ve etkili bir ifadeye sahiptir.

گرچه افتاد ز زلفش گرهی در کارم
همچنان چشم گشاد کرمش میدارم

Zülfü (nün kıvrımı) işimi (hayatımı) düğümlese bile, hala beklentiyle bakışımı cömertliğine dikmişim.

(Hâfız, Gazel: 324, Beyit: 1)

Kocaman açılmış göz kapağı, sevgiliden merhamet bekleyiş göstergesi olarak tasvir edilmektedir.

به یاد لعل تو و چشم مست میگوننت
ز جام غم می لعلی که میخورم خون است

Senin yakut dudağının ve şarap gibi sarhoş eden bakışının anısına, gam kahinden içtiğim lal şarap daima kandır.

(Hâfız, Gazel: 54, Beyit: 2)

Mahmur bakışlı göz, sarhoş edici bir etkiye sahiptir ve aşığın aklını çelmeye işaret etmektedir.

راه دل عشاق زد آن چشم خماری
پیداست از این شیوه که مست است شرابت

O sarhoş bakışlı mahmur göz âşıkların yolunu kesmiş; bu bakışın işvesinden bellidir ki senin şarabının kendisi sarhoştur.

(Hâfız, Gazel: 15, Beyit: 4)

Mahmur bakan gözler, adeta hırsıza benzetilerek akli çelme sembolü olarak görülmüş ve maşuğun âşık üzerindeki galibiyetinden söz edilmiştir.

به مژگان سیه کردی هزاران رخنه در دینم
بیا کز چشم بیمارت هزاران درد بر چینم

Siyah kirpiklerinle dinimi çalmak için binlerce yol buldun, gel de mahmur gözünden binlerce dert dereyim ben.

(Hâfız, Gazel: 354, Beyit: 1)

Çeşm-i bîmâr (چشم بیمار) mahmur bakış için kullanılan bir tabirdir. Yarı kapalı olan hasta (mahmur) bakışlı göz, acı çekmek ve maşuğun aşığa olan cilvesini ifade eder. Sevgili bu bakışla aşığın kalbinde hâkimiyet kurar.

چشمت به غمزه ما را خون خورد و میپسندی
جانا روا نباشد خونریز را حمایت

Gözünün cilvesi ile bizim kanımızı içiyor, beğeniyor musun yaptığını? Ey sevgili, kan dökeni savunmak reva mıdır?

(Hâfız, Gazel: 94, Beyit: 5)

Sevgilinin zalimliğini ve aşığa pervasızca cefa çektirdiğini ifade etmektedir. Cilve ile bakmak, maşukun bir nevi gaddarlığına işaret etmektedir.

سحر کرشمه چشمت به خواب میدیدم
زهی مراتب خوابی که به ز بیداریست

Seher vakti, gözünün cilvesini rüyamda görmekteyim, tatlı rüyalar daha güzeldir uyanık olmaktan.

(Hâfız, Gazel: 66, Beyit: 9)

Cilve ile göz kenarından bakmak, aşığa sunulan parlak bir rüyadır.

آنان که خاک را به نظر کیمیا کنند
آیا بود که گوشه چشمی به ما کنند

Toprağı bakışlarıyla iksire çevirenler acaba bize de bir göz ucuyla bakarlar mı?

(Hâfız, Gazel: 196, Beyit: 1)

Göz ucuyla bakmak, dikkate alma ve ilgi gösterme işaretidir.

مکن به چشم حقارت نگاه در من مست
که آبروی شریعت بدین قدر نرود

Aşağılayarak bakma benim sarhoşluğuma; çünkü dinin değeri bu kadar cık şeyle eksilmez.

(Hâfız, Gazel: 224, Beyit: 6)

Aşağılayıcı bakış ile karşıdaki insanın inancını değersizleştirerek onu yok saymak ifade edilmeye çalışılmıştır.

عرضه کردش می نپذیرفت او به خشم
از شه و ساقی بگردانید چشم

Sundu ama o kızgınlıkla sakiden ve padişahın göz çevirdi.

(Mesnevî, 6. Defter, Beyit: 3916)

Göz çevirmek, göz devirmek, kızgınlık ve küskünlüğü ifade etmektedir.

1.2.2. Yüz ve Yüz Rengi ile İlgili İfadeler

İnsan yüzü, iletişim esnasında zihnin tuvali olarak düşünülebilir. Surat asmak, dişlerin görünümü ve dudakların titremesi gibi ifadelerin yanı sıra yüzün mesaj ilettiği bir başka ifade biçimi de yüz renginin değişimidir. Özellikle yüzün sararması veya kızarması en çok ifade edilen mutluluk veya mutsuzluk göstergeleri arasında sayılabilir.

آن نصح از ترس شد در خلوتی
روی زرد و لب کیود از خشیتی

Nasuh ürpererek bir tenhaya saklandı, yüzü sapsarı, dudakları korkudan morarmış.

(Mesnevî, 5. Defter, Beyit: 2254)

Sararmış yüz ve morarmış dudak, korkuyu ifade etmek için kullanılmıştır.

پس ز لرزه و خوف و بیم آن ندي

پير دندانها به هم بر مي زدي

O sesin korkusundan dolayı yaşlı adamın dişleri birbirine çarpıyordu.

(Mesnevî, 4. Defter, Beyit: 965)

Dişlerin birbirine çarpması, insanın korkmuş olduğunu ifade etmektedir.

خوش دلم در باطن از حکم زبر

گرچه شد رویم ترش کالحق مر

Yüzüm hakkın acı olduğunda dolayı ekşise bile içten içe bu üstün (doğru) karardan dolayı mutluydum.

(Mesnevî, 6. Defter, Beyit: 1578)

Yüzün ekşimesi, olumsuz bir durum karşısında memnuniyetsizliği ve kızgınlığı işaret eden bir yüz ifadesidir.

آن ترشرویی مادر یا پدر

حافظ فرزند شد از هر ضرر

Anne ve babanın surat asması (cezalandırması) çocuğu zarardan korur.

(Mesnevî, 6. Defter, Beyit: 1583)

Surat asmak da yine benzer şekilde nahoş bir durum karşısında kızgınlık ve memnuniyetsizliği ifade etmektedir.

رنگ و رویم را نمیبینی چو زر

زاندرون خود میدهد رنگم خبر

Sarı altın gibi yüzümü, rengimi görmüyor musun? Ki rengim içimde olanların habercisidir.

(Mesnevî, 1. Defter, Beyit: 1266)

Sararmış yüz, hastalık ve üzüntüyü ifade eder.

زردروی می کشم زان طبع نازک بیگناه

ساقیا جامی بده تا چهره را گلگون کنم

O günahsız nazik varlığın yüzünden yüzüm sararmış, ey saki bir kadeh şarap ver ki yüzüm gül rengi olsun.

(Hâfız, Gazel: 349, Beyit: 4)

Sarıymış yüz bu beyitte acı çekmeyi, gül rengi yüz ise muradına ererek sarhoş olmuş ve neşelenmiş aşığı temsil eder.

به طرب حمل مکن سرخی رویم که چو جام
خون دل عکس برون میدهد از رخسارم

Yüzümün kızarıklığını sen neşeden sayma, çünkü kadeh dibi gönlümdeki kan yüzüme yansıyor.

(Hâfız, Gazel: 324, Beyit: 2)

Yukarıdaki beyitte gül rengi yüz, sarhoşluğu ve neşeyi tasvir ederken burada yine kırmızı olan kan rengi yüz, dert ve acı göstergesi olarak ifade edilmiştir.

خوش بود گر محک تجربه آید به میان
تا سیه روی شود هر که در او غش باشد

İçinde kötülük olanların yüzü kararsın diye mihenik (tecrübe taşı) ortaya çıksa iyi olur.

(Hâfız, Gazel: 159, Beyit: 3)

Altın ve gümüş gibi değerli madenlerin sürtülerek değerinin test edildiği taş olan mihenik taşı, maden hakiki değilse kararır. İnsan da yukarıdaki beyitte mihenik taşına benzetilmiştir. Tecrübe adeta insanın kalbini temizler, tecrübesi yoksa insanın kalbi de tıpkı mihenik taşı gibi kararır. Yüz kararması, insanın içindeki kötülüğün, kötü niyetin ifadesidir.

1.2.3. El ve Dudak ile İlgili İfadeler

Eller ve dudaklar da tıpkı diğer uzuvlar gibi insanların birbirleriyle kurdukları ilişkilerde iletişimin daha etkili olmasını sağlayan beden dili unsurlarındandır. İnsan dışında başka hiçbir canlı türü ellerini kullanma yeteneğine sahip değildir. Dolayısıyla eller, sözel olmayan iletişimde etkin bir rol oynarlar.

ای دوست دست حافظ تعویذ چشم زخم است
یارب ببینم آن را در گردنت حمایل

Ey dost Hâfız'ın eli nazar muskasıdır; inşallah onu boynuna sarılmış olarak görürüm.

(Hâfız, Gazel: 307, Beyit: 8)

Eli boynunda olmak, sevgi ve koruma sembolü olarak ifade edilmiştir. Eli boyna dolamak yani elin halka oluşturması, sevgilinin etrafını sarmak anlamına gelmektedir.

بوسیدن لب یار اول ز دست مگذار

کآخر ملول گردی از دست و لب گزیدن

Yârin önce dudağından öpmeyi ihmal etme ki sonunda (pişmanlıktan) el ve dudak ısirmaktan yorulmayasın.

(Hâfız, Gazel: 392, Beyit: 5)

Dudak ve parmak ısirmek pişmanlığı, hasreti ve üzüntüyü ifade etmektedir.

سوی من لب چه می‌گزی که مگوی

لب لعلی گزیده‌ام که می‌پرس

Dudağının köşesini ısıırıyorsun bana söyleme diye, sorma ne yakut dudaklar ısırmışım ben.

(Hâfız, Gazel: 270, Beyit: 5)

Dudak kenarı ısirmek, utanç ve mahcubiyet sembolü olarak ifade edilmiştir.

در این ظلمت‌سرا تا کی به بوی دوست بنشینم

گهی انگشت بر دندان گهی سر بر سر زانو

Bu karanlık evde ne zamana kadar dostu arzulararak bekleyeceğim ben, bazen parmak ısırarak, bazen başımı dizlerime dayayarak.

(Hâfız, Kıt'a: 24, Beyit: 1)

Parmak ısirmek ve başı dizler arasına saklamak, pişmanlığı ve bekleyişi ifade etmek için kullanılan bir beden dili ifadesidir.

1.2.4. Gülmek ve Ağlamak

Gülmek ve ağlamak insan duygularını ifade eden en açık beden dili unsurlarından biridir. Örnek beyitlerde gülmenin bir konuşma biçimi olarak görülebileceğinden ve içinde anlam barındırabileceğinden bahsedilmektedir. İnsan ağlayarak üzüntüsünü, gülümseyerek ise sevincini açık bir biçimde ortaya koyar.

قاضیی بنشانند و می‌گریست

گفت نایب قاضیا گریه ز چیست

این نه وقت گریه و فریاد تست

وقت شادی و مبارکباد تست

Kadının önünde oturmuşlardı ve o ağlıyordu, Kadı Nâibi neden ağlıyorsun diye sordu.

Ağlama ve bağırma vaktin değil senin, gülüp kutlama zamanındır.

(Mesnevî, 2. Defter, Beyit: 2742-2744)

گفت صدیقش که این خنده چه بود

در جواب پرسش او خنده فرود

Dostu ona sordu ki bu gülüş ne idi? Sorusunun cevabında daha fazla güldü.

(Mesnevî, 6. Defter, Beyit: 1035)

Sonuç

Duygu ve düşünceleri dil aracılığıyla estetik bir biçimde ifade etme aracı olan edebiyat sahasında jest ve mimiklerden oluşan beden dili en az sözcükler kadar önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda edebiyat sahasında dil, işaret dili ve yazı gibi duyguları ifade eden iletişim yöntemlerinin yanı sıra başkaca ifade biçimlerinin varlığını da göz ardı etmemek gerekir. Örnek şairler Hâfız ve Mevlânâ'nın eserlerine bakıldığında şiirlerinde beden diline ait unsurları sıkça kullandıklarını görmekteyiz. Onlara göre etkin bir iletişimi mümkün kılmak için beden dili önemli bir rol oynamaktadır. Örnek şiirlere bakıldığında beden dilinin mesaj aktarımında duyguları daha net ve daha şeffaf bir biçimde ifade etmede büyük rol oynadığını görüyoruz. Çünkü beden dilinin ortaya çıkmasında ruh halleri etkilidir. Dolayısıyla duygu değişimleri yaşandıkça beden dili ifadeleri de değişim gösterir. İnsan çoğu zaman konuşurken gizleyebildiği pek çok duygu durumunu beden dili aracılığıyla ele verir ve açığa çıkarır. Örnek şiirlerde bu durum daha çok gizli sırları ve saklı duyguları açığa çıkaran kavramlar aracılığıyla kullanılmıştır. Örneğin göz ve bakış ile ilgili ifadeler, el hareketleri, dudak ile yapılan mimikler, heyecan ifadesi olarak yansıyan yüz rengi, insan duygularını net bir biçimde ortaya koyan gülme ve ağlama eylemi gibi beden dili unsurları sıkça yer bulmuştur. Şiirde beden diline ait unsurlar kullanıldığında söz konusu jest ve mimikler okuyucunun zihninde görsel imgeler oluşturur. Bu da şairin anlatmak istediğini çok daha az kelimeyle ve daha anlaşılır biçimde sunmasını mümkün kılar. Bu açıdan bakıldığında örnek olarak ele alınan şairlerin sadece duygusal ve ruhsal iç dünya ile değil aynı zamanda görünüş ve dış dünya ile de fazlasıyla ilgilendikleri, yoğun duyguları bile jest ve mimik tasvirleriyle ifade ettikleri görülebilir.

Kaynakça

Abdollahifard, Pouneh. (2013). *Doktor – Hasta İletişim Ve İkna Sürecinde Etkili Olan Unsurlar Ve Bir Üniversite Araştırma Hastanesinde Uygulama Çalışması* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi SBE.

Baltaş, Zuhâl; Baltaş, Acar. (2014). *Bedenin Dili*. İstanbul: Remzi Kitapevi.

Bir, Ali Atıf. (2005). *İkna ve Konuşma*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi Yayınları.

- Cooper, Ken. (1989). *Sözsüz İletişim: İnsan Yönetiminde Vücut Dilini Nasıl Kullanırsınız?* (Çev. Tunç Yalkı). İstanbul: İlgı Yayıncılık.
- Ferhengi, Ali Akbar. (1389 hş./1969). “Zeban-i Beden ez Nigah-i Mevlana”. *Pejuheşname-yi Edeb-i Hemasi*. (Yaz, Sonbahar).No 9. 429-462.
- Hafız-i Şirazi. (1379 hş./1959). *Gazeliyat*. Tas: Mohammad Gazvini, Gasım Gani. Tahran. Levh-i Mahfuz Yayınevi.
- Hall, Edward T. (1990). *The Silent Language*. New York: Anchor Books.
- Kartarı, Asker. (2014). *Kültür, Farklılık ve İletişim*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kaypakoğlu, Serdar. (2008). *Kişilerarası İletişim “Cinsiyet Farklılıklar, Güç Ve Çatışma”*. İstanbul: Derin Yayınevi.
- Keskin, Turgay. (2015). *Beden Dili Ve Hitabet*. İstanbul: Az Kitap.
- Layıç, Şafak. (2007). *Etkili İletişimin Temeli: Beden Dili*. İstanbul: Yakamoz Yayıncılık.
- Lazar, Judith. (2001). *İletişim Bilimi*. (Çev. Cengiz Anık). İstanbul: Vadi Yayınları.
- Mevlana Celalettin Belhi. (1379 hş./1959) *Mesnevi-yi Manevi*. Tahran: Gognus Yayınevi.
- Mevlana Celalettin Belhi. (1384 hş./1964) *Divan-i Şems-i Tabrizi*. Tas: Furunzanfer. Tahran. İlim Yayınevi.
- Tayfun, Recep. (2014). *Etkili İletişim Ve Beden Dili*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Wolfgang, Zielke. (1993). *Sözsüz Konuşma*. (Çev. Esat Nermin.). İstanbul: Say Yayınları.
- Zıllıoğlu, Merih. (1996). *İletişim Nedir*. İstanbul: Cem Yayınevi.